

Mediassa monille. Väli- neen, aineksen ja elinympäristön ilmentymistä ole- muksina

Olli-Jukka Jokisaari, Jussi Parikka & Pasi Väliaho (toim., 2008) *In medias res – hakuja mediafilosofiaan*. Turku: Eetos, 276 s.

Kotimaisen mediatutkimuksen kentällä suosiossa olevat tutkimusotteet ovat vaihdelleet aaltomaisesti parin viime vuosikymmenen aikana. Jos 1980-luvulla alan keskeisen kotimaisen julkaisun *Lähikuvan* sivuilla törmäsi useimmin kulttuurintutkimuksen alan kirjoituksiin, 1990-luvulla esiin nousivat kyborgi-teorian kone/ihminen-kytkennät ja kysymykset virtuaalisuudesta. 2000-luvulla kenttä on laajentunut mediafilosofian kysymysten mukaantulon myötä, jota myös Eetos-yhdistyksen perustaminen on heijastellut.

Yksi tärkeistä ajattelijoina, joka on suunnannut nykykulttuuriin ja mediaan painottunutta tutkimusta parin viime vuosikymmenen aikana, on ranskalainen filosofi Gilles Deleuze. Myös Eetos-yhdistyksen ensimmäinen artikkelikokoelma *Vastarintaa nykyisyydelle: näkökulmia Gilles Deleuzen ajatteluun* (Teemu Taira, Pasi Väliaho toim. 2004) heijasteli tätä ”deleuzelaisen vuosisadan” tulemistä (Michel Foucault’n ironinen kommentti ystävästään, joka läpi uransa keskittyi liikkeen ja muutoksen teemoihin ja marginaalisten aktoreiden funktionaaliseen asemaan järjestelmien hahmottumisessa prosessuaalisina kokonaisuuksina). Deleuzen ajattelussa kiteytyy teema kuvallisuuden muuttumisesta kirjoitettua sanaa vahvemmaksi tiedon järjestelmäksi, jonka alueella yhä enemmän tuotetaan määrittelyt yksilöiden olemisesta ja identiteetin perustasta mediatodellisuuden jäsenenä.

Olli-Jukka Jokisaaren, Jussi Parikan ja Pasi Väliahon toimittama artikkelikokoelma *In medias res* on ansiokas pyrkimys hahmottaa mediafilosofiaksi kutsua aluetta, jonka tutkimus ei ole Suomessa vielä institutionalisoitunut. Aiemmin mediafilosofia

kysymyksiä ovat käsitelleet ainakin Mauri Ylä-Kotola, joka on avannut tutkimuslinjoja mediatieteeksi määrittelemänsä opinalan saralla, mediataiteen ja yleisemmin audiovisuaalisen kerronnan historiallisia ja filosofisia lähtökohtia tutkinut Erkki Huhtamo, monialaisesti elokuva- ja mediakasvatuksen, elokuvatutkimuksen ja mediafilosofian kysymyksiä käsitellyt Jukka Sihvonen sekä viestintätieteen empiirisiin kysymyksiin kriittistä teoriaa 1970-luvun lopulta lähtien soveltanut Tarmo Malmberg.

Termin mediafilosofia historia on varsin lyhytikäinen ja kirjoittajat paikantavat yhdeksi sen ensimmäisistä määrittäjistä Esa Saarisen ja Mark C. Taylorin teoksen *Imagologies: Media philosophy* (1994). Saarisen ja Taylorin analyttisesti varsin löyhässä näkökulmassa mediafilosofia näyttäytyy lähinnä filosofisena ajatteluna, joka hyödyntää uusia medioita ilmaisu- ja levityskanavinaan. Ranskassa joukko filosofeja (Lévy, Jambet, Glucksmann) oli 1970-luvulla harrastanut samankaltaista lähestymistapaa, jonka keskiössä oli uuden mediatodellisuuden synnyttämä kevyt keskustelujulkisuus. Asettuneemmin mediafilosofiaa on harrastettu lähinnä vain saksalaisessa tiedeyhteisössä.

In medias res -teoksen tekijät pyrkivät kartoittamaan mediafilosofian moninaisten risteymien paikkaa median ja filosofian välillä. Tekijät näkevät työnsä tulevien, systemaattisempien tutkimusten johdantona, mutta samalla asettavat kunnianhimoisen tehtävän kysyä kuinka yhtäältä media voi olla filosofinen kysymys ja toisaalta, Deleuzen ja Felix Guattarin ’Mitä filosofia on?’ -teoksen metodista näkökulmaa mukaillen, kuinka käsitteellinen ajattelu voi muotoutua moninaiseksi käytännöiksi nykyisessä teknologisessa kulttuurissa. ”Minkälaiset käytännöt mahdollistavat uusien havaintojen ja ajatusten esiinnousun? Miten filosofian käsitteitä voidaan ajatella hedelmällisesti yhdessä taiteellisten affektien ja perseptien kanssa, ja miten tematisoida estetiikan, filosofian ja politiikan yhteyksiä?” (S. 18.)

Kirjoittajien lähtökohtana on kanta, että mediaa ei voida essentialistisesti määritellä. Mediaa eivät ole vain tietyt objektit, vaan hyvin monitahoiset tapahtumat ihmisten ja erilaisten ympäristöjen välillä; inhimillinen ympäristö on mediaalinen, kuten

saksalainen mediafilosofi Frank Hartmann tiivistää. Tekijät paikantavat mediafilosofian näkökulman pitkälti saksalaiseen ajatteluun, Walter Benjaminista Friedrich Kittleriin ja Hartmanniin, jonka taustalla vaikuttaa post-kantilaisen ajattelun perinne ja erityisesti käsitys medioista olemisen ja toiminnan mahdollisuusehtoina. Medioita ei teoretisoida teoksessa representaation ja viestinnän lähtökohdista, vaan pohtimalla mahdollisen median ehtoja rinnastamalla mediat omanlaisekseen elinympäristöksi, todellisiksi itsessään.

Mediafilosofian ajattelun taustoittamiseen on nähty paljon vaivaa, ja onkin kiinnostavaa lukea yhteyksistä esimerkiksi Régis Debrayn ideoiden ja uudempien eurooppalaisten nykyfilosofioiden näkemysten välillä. Johdannossa tekijät kartoittavat mediafilosofian keskeisen kysymyksen kielen ja kielen tavoittamattoman tason väliin aatehistorialliseen dualismiin. Esiin nousee aivan olennaisia tarttumapintoja ja kysymyksenasetteluja Nietzschen, Bergsonin, Wittgensteinin, Derridan ja Deleuzen ajattelun suunnilta. Mutta kirjan artikkelit eivät aivan tarjoa analyttistä näkökulmaa juuri tähän itseäni eniten kiinnostaneeseen teemaan, jonka voi kiteyttää esimerkiksi Deleuzen elokuvateosten näkökulmaan elokuvan itsensä synnyttämistä käsitteistä; radikaaliin tulkintaan uudistaa yhtä lailla käsitys elokuvasta kuin filosofiastakin. Kuinka teoretisoida autopoettisesti vaikuttavasta "etteristä", joka jatkuvasti muuntaa voimia, haluja ja energioita uudennaisiksi toiminnoiksi, liikkeiksi ja muodoiksi?

Teoksen aloittaa Tarmo Malmberg artikkelilla, jossa hän pohtii perusteellisella tavallaan mediafilosofian käsitehistoriallista taustaa ja median käsitteen terminologiaa. Mediatodellisuuden yleistä kehitystä voidaan Malmbergin mukaan tarkastella kolmen (hermeneuttisen, fysiologisen ja instrumentaalisen) lähestymistavan kannalta. Hän sijoittaa mediafilosofian suoraan 1800- ja 1900-luvun maailmankatsomuksellisten valintojen perilliseksi. Uudemmissa mediafilosofisissa kirjoituksissa ei kirjoittajan näkemyksen mukaan ole sinänsä mitään uutta; modernismin viestintä- ja sivistysajattelua koskevat kannat on vain sovitettu postmoderneihin näkökulmiin. Malmberg

siteeraa kirjoituksessa Friedrich Kittleriä, jonka mukaan mediafilosofia on uuden teknisen kauden materialismia, joka asettuu perinteistä humanismia vastaan korostamalla essentialistisen subjekti-käsityksen sijasta monikollisten kone-ihminen-konstruktioiden asemaa. Mediafilosofian ytimessä on pohdinta filosofian ja tieteen olemuksesta sekä medioiden asemasta yhteiskunnassa. Lisäksi mediafilosofia voi olla enemmän filosofisesti tai mediatutkimuksellisesti painottunutta.

Friedrich Kittlerin artikkeli on teoksen vaikeimmin avautuva kirjoitus. Periaatteessa Kittler juuri käsittelee eetterin ongelmaa matemaattisen luvun kannalta, mutta kun hänen lähtökohtansa ovat muun muassa Raamatun Vanhan testamentin muinaisheprealaisissa kirjoituksissa ja Aristoteleen metafysiikassa, on lukijan tunnistettava rajansa. Toisaalta Kittlerin tavassa filosofoida mediaa pohtimalla välittäjän olemusta aineen näkökulmasta ilmenee juuri deleuzelaisen ajattelun kannalta ajateltuna olennaisin kysymys: kuinka aine voi mahdollistaa havainnon, vaikka jääkin aisteilta havaitsematta. Kittlerin hämmäntävä argumentaatio kuuluu, että näkymätön aines on mediaa, joka paljastaa näkymän olevaan. Tässä antropomorfisessa käsityskannassa subjektin suhde ympäröivään todellisuuteen määritellään välittävän eetterin kautta, jonka transsendentaalis-empiristinen olemus kaksisuuntaisesti tuottaa sekä subjektin että havainnon kohteena olevan objektin.

Todella kiinnostaviin ulottuvuuksiin kirjoitus nousee Kittlerin käsitellessä matemaattisen ja akustisen median suhdetta. Matematiikan universaalit lait ovat hänen mukaansa musiikin ja kaiken aistiperäisen kokemisen lähtökohtana. Aistit ovat sisäistyneet kaavaa toteuttaviin aakkosiin, mutta matematiikan laki ei hallitse determinoimalla ilmaisuja ja aisteja, vaan kaiken ytimessä on sittenkin sattuma ja kaaos: "... merkkien mielenä on olla merkitsemättä; niiden on teroitettava aistejamme eikä sotkea meitä määritteisiin. Medioiden mielenä on olla välittämättä merkityksiä; niiden on avattava aistit sille, joka muutoin katoaisi nykyhetken mukana" (S. 62.)

Pasi Väliähön artikkeli sopii hyvin Kittlerin esseen perään, sillä käsittelyssä on

periaatteessa sama kysymys: eli kuinka olemukseltaan ajallisen todellisen on mahdollista tulla symboloiduksi kuvassa ja kuinka ajattelu on suoraan kytkeytynyt tähän välitykseen. Todellisen olemusta ei voida tiedostaa itsessään, koska se jatkuvasti liukenee ohitse. Tällöin se hetki, jonka kuva kykenee symboloimaan, on paikaton ja ajaton. Väliaho hahmottelee tämän välillä olemisen problematiikkaa viittaamalla myös Deleuzen transsendentaaliseen empirismiin, jossa ajallisen hetken todellisuus itsessään laskostaa yhteen ajattelun ja ajateltavan. Kirjoittaja esittelee tutkimuskysymystä valottaakseen mielenkiintoisen yhteyden taidehistorioitsija Aby Warburgin tutkimusprojektiin *Bilderatlas Mnemosyne* (1927–1929), jossa Warburg analysoi mustalle taustalle asetettujen kuvien dynamiikkaa levon ja liikkeen suhteen kannalta.

Taru Elfvingin kirjoitus on lähempänä perinteistä taiteentutkimusta, mutta istuu filosofisen näkökulmansa puolesta teokseen erittäin hyvin. Kirjoittaja käsittelee mediataiteilija Eija-Liisa Ahtilan teosten refleksiivisen olemuksen moninaisia funktioita. Elfving on kiinnostunut dialogisesta tilasta tekijän, teoksen ja kokijan välillä. Hän hahmottelee käsitystä kommunikaatiosta prosessina, jossa vuorovaikutuksen kaksi osapuolta muuntuvat yhdeksi kielessä, joka itsessään tuottaa subjektien toiminnan kautta uudenlaista todellisuutta. Elfving esittelee Luce Irigarayn teoriaan pohjautuvan kiinnostavan tulkinnan Ahtilan mediataiteesta, jonka mukaan esitys suuntautuu kohti katsojaa eräänlaisena lahjana pyytämällä tätä ainoastaan tulemaan vastaan, ilman vastalahjan vaadetta. Esitys muuntuu yhdessä jakamiseksi, jonka kautta suora kommunikaatio tekijän ja kokijan välillä tulee mahdolliseksi: teos kutsuu kokijan esityksen todistajaksi, jakamaan ja tuottamaan teoksen tapahtumaksi tulemisen.

Äänitalenteiden läpikuultavuuden ideaalin problematiikka on Janne Vanhasen artikkelin aiheena. Pohdintana on erityisesti High Fidelity (HiFi) -teknologian olemus uskollisena äänentoistona alkuperäiselle, tallennetulle materiaalille. Kirjoittaja argumentoi, kuinka äänellä ei voi olla puhdasta luontoa. Fonografisen eli perinteisen taidemusiikin ideaalina on ollut partituurin trans-

sendentaalinen järjestys, joka platonisen representaatio-käsityksen mukaisesti korostaa musiikin ideaalista, itsessään olemisen tasoa. Deleuzen ja Guattarin rihmasto-käsitteen mukaisesti Vanhanen korostaa minkä tahansa kopion olemusta itsessään täydellisenä ja kokonaisena. Ei ole mitään alkuperäistä tapahtumaa, jonka levy esittäisi uudelleen. Musiikillisten kompositioiden tekeminen on hajauttamisen ja yhteensovittamisen vuoropuhelua, eräänlaista montaasia. Musiikin tekemisessä ei voida siten kirjoittajan mukaan tehdä eroa taide- ja populaarimusiikin välillä, kyse on ennemminkin käytännöistä kuin olemuksesta.

Jussi Parikka kysyy kirjoituksensa alussa Deleuze/Guattarin hengessä 'mitä ajattelu on?' ja hahmottelee vastausta kahdelta suunnalta: yhtäältä ajattelu ja aistiminen ovat suhteellistuneet mediateknologioihin, toisaalta nämä mediateknologiat ovat synnyttäneet havaitsemisen, ajattelun ja luomisen ympäristöjä (mediakulttuuriset ekologiat), jotka seuraavat historiallisesti toisiaan. Parikka hahmottelee historiallisen ajan tulemisen problematiikan ja Michel Foucault'n arkeologian kautta kulttuurianalyysin muotoa, media-arkeologiaa, joka kartoittaa uudenlaisten ajattelun ja aistimisen kytkösten ja muutosten mahdollisuuksia. Kirjoittaja kontekstualisoi kysymyksenasettelun ansiokkaasti moniin käsitehistoriallisiin yhteyksiin. Erityisen kiinnostavaa on Charles Darwinin ajattelun yhdistäminen arkeologiaan ja tulemisen ontologiaan. Parikan mediaekologia tarkastelee niitä monikollisia kytkeymiä, jotka muodostavat subjektia ja ympäristöä tuottavan koneen, joka voi tulla pystytetyksi yhtäläillä orgaaniseen tai epäorgaaniseen maaperään. Yhtä lailla, jos aivot ovat yhtä elokuvan kanssa, näkee kirjoittaja median eräänlaisena tuotannollisena aivomerenä kokijan ja koettavan välillä.

Kuinka päästä pois kuvasta, kysyy Jukka Sihvonen spektaakkeli-, tai kuten hän itse toteaa, näytösyhteiskunnan logiikkaa poh-tiessaan. Tähän Guy Debordilta juontuvaan ongelmaan on meidän aikanamme vain yksi ilmeinen vastaus, ei mitenkään. Elämme ubiikissa mediayhteiskunnassa, jonka "suuri kertomus" on kaikkialle levittäytyvä, integroitunut spektaakkeli, kaikkien yhteiskunnan eri puolien yhdessä muodostama

kooste. Jussi Vähämäen ja Jakke Holvaksen uuden työntekijän olemuksen määrittelylinjoilla Sihvonen näkee nykyajan parhaiden asiantuntijoiden olevan niitä, jotka osaavat taitavimmin peitellä totuutta. Toisaalta, mitä on tämä ubiikki totuus speaktaakkelista, johon kukaan ei voi olla ottamatta osaa. Asiantuntijuus ei ole enää, kuten parhaimmillaan, pyrkimystä itsenäiseen tiedonhankintaan, harkintaan ja ajatteluun vaan hyödylliseksi muuttuneen epätiedon tai puolitotuuksien soveltamista käytännöllisiin päämääriin. Speaktaakkelin ambivalenssi paradoksi on siinä, että se korostaa tulkinnallista monitulkinnallisuutta ja kokijan vastuuta, mutta samalla katsojan ei anneta sitä oikeasti ottaa. Vastuu kääntyy vastuuttomuuden ideaaliksi ja media tarjoutuu tässä iloiseksi vapahtajaksi, vaikka kukaan ei oikeastaan usko siihen.

Nykyisyyttä ja aktualisuutta ei pidä sekoittaa toisiinsa, kiteyttää Mika Elo pohtiessaan Walter Benjaminin mediaestetiiikan valossa nykyisen mediafilosofian ajankohtaisia teemoja. Elon mukaan Benjamin keskittyy niiden historiallisten ehtojen tarkasteluun, jotka vaikuttavat siihen, mil-laisten medioiden välityksellä kielen artikulaatiot muotoutuvat. Benjaminille kieli ei rajaudu vain sanalliseen kommunikaatioon ja representaatioon; kieli on pikemminkin väli(nee)töntä ilmoitusta. Representaation ja välineellisen informaation kritiikin kautta Benjamin kytkee osaksi auran teoriaa kysymyksen taiteen ja politiikan suhteesta. Oikeusjärjestys on monopolisoitunut (väki)vallan, mutta Elo esittää tulkintansa valossa, että todellinen oikeus ei sijoitu välineellistä syy/seuraus-logiikkaa toteuttavien lakien tasolle, vaan näitä vastaan. Todellinen ja puhdas väkivalta on kielen vallitsevuutta luonnon voimana. Artikkelin radikaali näkemys taiteen tarkoituksesta kuuluu, että taiteen pitää olla poliittista eli oikeuttaa itse itsensä ja siten puhtaan väkivallan kaltaisena voimana tulla oikeudenmukaiseksi olemalla oikeudetonta, vailla lakia.

Olli-Jukka Jokisaaren artikkeli Günther Andersin mediafilosofiasta kytkeytyy läheisesti Jukka Sihvosen esiin nostamiin kysymyksiin kuvan muuttumisesta tärkeimmäksi ihmisenä olemisen kategoriaksi. Anders esittää, kuinka nykyihmisen on luo-

tava maailmansa, kun suurten kertomusten merkitys *a priori* kokemusta perustavina lähtökohtina on murtunut. Kulutusyhteiskunnassa kaikilla ei ole tähän yhtäläisiä resursseja. Se ei kuitenkaan poista nykykulttuurin ontologista käännettä, jossa kohteen ja sen ilmaisun välinen suhde on kääntynyt pääläelleen: olemuksena on alettu pitää sitä, mikä on ilmentymää, jopa siihen pisteeseen asti, että enää on mahdotonta tehdä ero niiden välillä. Anders edustaa moraalista tietoteoriaa ja yhteiskuntakritiikkiä, jonka pyrkimyksenä on olemuksen paljastaminen ilmentymän takaa. Ratkaisuna Anders löytää olemusta ja ilmentymää välittävät *fantomit*, joissa on piirteitä molemmista tasoista. Kriittisen subjektin tehtävänä on paikantaa fantomeita kategorioiksi järjestävät matriisit, jotka opettavat meille kulutuskäyttäytymistä säätelevät toimintamallit. Arvostelman paikka on pinnan alaisessa matriisissa, joka on puettu fantomin muotoon.

Teoksen lopuksi Wienin yliopiston filosofian professori Paul-Konrad Liessmann kiteyttää muiden artikkeleiden virittämät problematiikat teesillään, että elämme disinformaatioyhteiskunnassa. Uudeksi olemisen normiksi on tullut jatkuva online-velvoite, jonka rikkomista joutuu selittämään. Informaation ärsykerunsaudessa uutinen ei enää ratkaise vaan katsojasubjektin kyky tulkintaan ja arvostelman tekoon. Mutta merkityksen muodostuminen edellyttää eron mahdollisuutta: on oltava jotain häiritsevää, joka poikkeaa mediavirran latteudesta. Todellinen ymmärrys syntyy siitä, että ensin ei ymmärrä. Liessmannin teesit ovat lähellä Sihvosen artikkelin pohdintaa integroidusta speaktaakkelista; mediaviestit ulottuvat kaikkialle, ne läpäisevät ja muuntavat meidät viestien kanaviksi. Liessmannin näkökulma vaikuttaa lohduttomalta: täydellistä naiiviuutta on enää mahdotonta löytää, ja erojen tekeminen on muuntunut, kuten myös Anders näkee kirjoituksessaan, ilmentymän eli välineen, ei sisällön asiaksi. Huomiotalousudessa oleminen on havaituksi tuleminen, kuten jo Berkeley profetoi 1700-luvulla.

In medias res sisältää runsaasti kiinnostavaa luettavaa ihmisille, jotka ovat kiinnostuneita pohtimaan mediaa filosofisesti ja monimuotoisesti. Teos sopii erityisen hyvin henkilöille, joille kone ja koostamo eivät termeinä

herätä turhan mekaanisia miellelyhtymiä ja jotka kokevat eetterin olemuksessa lupaavia etenemismahdollisuuksia aineksesta aina elinympäristöiksi asti.

Juha Oravala